

Володимир Ковальчук,

кандидат історичних наук, консультант Галузевого державного архіву Служби безпеки України, науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України

Представники Організації українських націоналістів-бандерівців (далі – ОУН(б) і Української повстанчої армії (далі – УПА) у роки Другої світової війни контактували з військово-політичними формуваннями та державними інституціями найширшого спектру. Доводилося домовлятися не тільки з польськими, румунськими, угорськими, хорватськими націоналістами. Інколи робилися спроби “наведення мостів” з такими антагоністами як радянські партизани, російські власівці, німецьке СД. Хоча такі тактичні контакти, безумовно, шансу на стратегічну перспективу не мали, проте свій слід у історії вони залишили. Про це не потрібно забувати, але і переоцінювати також їх не слід.

Наприкінці радянсько-німецької війни ситуація змінилася настільки, що к-р УПА Роман Шухевич вирішив переглянути взаємовідносини з головним ворогом – “совітами”. Хоча спершу планувалося започаткувати дискусію з “моральними авторитетами” УРСР – Богомольцем, Тичиною чи Корнійчуком [6, арк. 75, 88] – на практиці довелося мати справу зі законспірованими працівниками спецслужб.

Контакти на найвищому рівні між представниками Романа Шухевича і органів державної безпеки УРСР, які здійснювалися у перші повоєнні роки, відображені у історіографії епізодично.

Співробітник НКДБ Сергій Карін, учасник переговорів 1945 року, в своєму публіцистичному нарисі тільки констатує факт їх проведення, не загострюючи увагу на таких важливих моментах як відмінності у ідеологічній налаштованості сторін, значення епістолярної складової у налагодженні контактів, їхня атмосфера, тощо [1].

Добре висвітлені усі перипетії радянсько-оунівських перемовин у 1945 році в посутній статті О. Росова. Хоча ця праця “присмачена” багатьма цікавими сюжетами як-от діалоги між парламентарями, цікаві уривки зі свідчень чекістів, від неї “відгонить душком” ідеологічних інсинуацій [2]. Мабуть, такою була воля видавця – одіозної газети “2000”.

Найвартіснішими є напрацювання Д. Веденеєва і С. Шевченка. Вони дуже посутньо описали другий “раунд” переговорів у 1948 р. Утім, дослідники не порівняли його з першим (відбувся у 1945 р.), а що саме головне, не помітили, якими серйозними були ідеологічні розходження сторін під час кожного з раундів. Дослідникам варто було б визначити, чому переговори у обох випадках закінчилися невдало [3].

Перша зустріч готувалася 4 місяці. Заступник начальника 4-го Управління НКДБ УРСР, полковник Сергій Карін, шукаючи “ключик” до оунівського підпілля, оселився у Львові під виглядом уповноваженого в справах релігійних культів при Раді Народних Комісарів

УРСР Даниленка [6, арк. 97, 153, 173]. Його напарник, капітан Хорошун, за документами проходив як співробітник РНК Головка, “тезка” відомого українського письменника [6, арк. 152, 173; 7, арк. 254].

Розмови з греко-католицьким кліром у Львові не вдавалися – священики робили вигляд, що про повстанців нічого не знають. Вийти на підпілля “лицарям плаща і кинджала” допоміг Юліан Кордюк – працівник відділу охорони здоров’я Львівської області, агент НКДБ [6, арк. 6, 28]. За його рекомендацією ті звернулися до місцевої художниці Ярослави Музики [4, арк. 43; 5, арк. 125]. Ця вельми неординарна у мистецтві й поведінці жінка (зізнавалася, що розмовляла з “духом Шептицького” [6, арк. 167]) зв’язалася з ОУН через свого племінника – лікаря Лева Стефановича [6, арк. 2; 7, арк. 328].

Після новорічних свят 1945 року пані Музика передала чекістам: у неї в квартирі сидить оунівка Богдана Світлик-Литвиненко (“Світлана”) і бажає уточнити місце і час переговорів [4, арк. 43; 6, арк. 94; 7, арк. 231]. “Світлану” відправив “зондувати ґрунт” керівник розвідувально-інформаційного відділу референтури СБ проводу ОУН в Західній Україні “Мікушка” [6, арк. 67, 137]. В свою чергу, останнього до цього спонукали зверхники – члени Проводу ОУН(б) Яків Бусол (“Галина”) і Дмитро Маївський (“Тарас”), прямі представники керівництва ОУН і УПА на чолі з Романом Шухевичем.

Каріна співбесідниця вразила своїм твердим характером. Вона рішуче засудила радянські репресії, спрогнозувавши, що після них “Україна залишиться пустою і самостійність буде нікому давати”.

Розмова зайшла навколо двох тем: де відбуватимуться майбутні перемовини, хто на них братиме участь. “Світлана” зробила пропозицію зустрітися у лісовій глухомані – на хуторі Конюхи в Козівському районі Тернопільської області. Натомість її співрозмовник пропонував Київ чи Львів. Зрештою, сторони зійшлися на Конюхах. На прохання “Світлани” радянські представники мали подати сигнал про свою готовність до перемовин – зробити крейдою дві позначки на ліхтарному стовпі по вул. Коперника у Львові [6, арк. 100].

28 лютого 1945 року Карін з Хорошуном вирушили в Конюхи. Делегатам бандерівці обачно зав’язали очі. Їхати довелося на повстанських санях. Певний час подорожників супроводжував чоловік, що біг з правого боку. Двічі переїздили ріку. Всього до пункту призначення добиралися 5 годин. У будинку на хуторі візитерів очікували представники від проводу ОУН(б) – заступник Шухевича Дмитро Маївський (“Тарас”) і Яків Григорович Бусол (“Галина”). Останні назвалися “Гайворонським” і “Будяком” [6, арк. 175–179; 7, арк. 240].

Характеристики цих двох людей збереглися в архіві СБУ. Вони справляють гарне враження. Маївський виглядав так: середній на зріст, брюнет, обличчя смагляве, кругле, з чорними англійськими вусиками, зовнішність інтелігентна, приваблива, рівні білі зуби, носить окуляри, типовий галичанин, розмовляє з галицьким акцентом. Одягнений у темно-сіре пальто з м’яким “кенгуровим” коміром, сірий костюм, білу сорочку з темно-малиновим галстуком, коричневий светр.

Яків Бусол був ще вищий за свого напарника, блондин. Голова маленька, з лисиною. Мав бліде лице, що звужувалося до підборіддя, рум’янець, світлі очі, тонкі ледь стиснені губи. Темно-сірий костюм “Галини” вдало доповнювала такого саме кольору сорочка, краватка, а також бежевий светр [6, арк. 182].

При світлі ґасової лампи дипломатичний обмін думками за простим дерев’яним столом швидко переріс у запеклу політичну дискусію. Нічна розмова затягнулася до 5-ї години

ранку.

Спершу заговорили про Україну, право української нації на незалежність. “Ми хочемо самі, відокремившись від росіян, визначати свої кордони, стати самостійною країною, а потім укласти угоду з Російською республікою. Ми бажаємо, щоб український народ працював на себе, був монолітним, щоб встановилася демократія, багатопартійна система, не було “казених” виборів, щоб до управління країною залучалися усі здібні конструктивні елементи”, – озвучив точку зору бандерівців Маївський. “Ми, українська нація, власну самостійну незалежну державу маємо вже 27 років. Наша країна перебуває у братському союзі з російським та іншими народами. З ними у революцію ми боролися за власну державу. Про яку незалежну державу йдеться?”, – відповів йому Карін.

Далі зайшла мова про боротьбу з німцями. На традиційні закиди “дипломатів від НКДБ” щодо колаборації українських повстанців з нацистами (“ви лише говорили і писали, що боретесь”) “Тарас”-Маївський пояснив, що “з німцями ми воювали жорстоко, не так, як Ваші партизани. Ми боролися не так, як, скажімо, партизанський ватажок пан Бегма, котрий звів лише один бій з німцями. Цей Бегма звів навіть менше боїв, ніж наш командир “Ярема” на Волині” [6, арк. 190]. Бурхливу реакцію викликало запитання фальшивого радянського урядовця Даниленка щодо контактів представника керівних кіл ОУН Івана Гриньоха-“Герасимівського” з німецькою поліцією безпеки та СД. Діалог з генералом поліції Прюцманом дійсно вівся, – погодився Бусол-“Галина”, – але їх самочинно ініціював німецький агент “Макс” [йдеться про Максима Скорупського – В. К.], за що ми планували його розстріляти, а він утік” [6, арк. 191].

На підвищених тонах обговорювалися і причини повстанських диверсій. “Хто пустив під укіс декілька пасажирських потягів на перегоні Шепетівка–Здолбунів”? – не вщухав Карін. “Це буде продовжуватися, доки вивозитимуться у Сибір наші невинні люди”, – відповів Маївський [6, арк. 205].

Сторони розійшлися і в баченні учинків деяких представників української інтелігенції. Яків Бусол поцікавився, чому в Радянській Україні зазнавали переслідувань за свої погляди Хвильовий, Шумський, Скрипник, Любченко. Карін пояснив це так: “Що було то було. Їх знищила життєва сила народу, тому що вони намагалися разом з інтервентами відірвати український народ від російського і продати Україну”.

“Яка ж це українська держава, якщо такі письменники як Рильський, Тичина та інші пишуть не про Україну, а про те, що потрібно росіянам? Я вже не кажу про Остапа Вишню”, – не вщухав Маївський. Пан Карін ухилився від відповіді, а натомість зачитував кілька рядків з віршів поетів про любов до України. Він також цинічно додав, що перебування у радянській в’язниці пішло творцеві “Вишневих усмішок” тільки на користь [6, арк. 192].

Боліло оунівським парламентарам і повсюдне поширення по Україні російської мови. “Ви, комуністи, скрізь кричите, що у вас свобода української мови, видаються книги українською. Але візьміть такий факт. 90% населення Києва розмовляє на російській мові. Всі установи працюють російською”, – заявив один з них [7, арк. 277].

Співбесідники Каріна вразили його своєю ерудицією. Маївського він побачив “фанатиком почуттів”, а Бусола ототожнив з “фанатиком цифр і економічних викладок”. Очевидно, другий чекісту не сподобався – відніс його до категорії “зоологічних ворогів” радянської влади [6, арк. 212]. А як відгукувалися делегати проводу ОУН(б) про своїх візаві? Вони одразу зрозуміли, що мають справу з НКДБ. На думку Маївського, хоча Карін чудово розбирався у галицьких справах (“не міг він всього вивчити в книгах, а

навпаки, дійсно має велику практику”), він виявився “недостатньо сильним дискусантом”. Хорошун здався оунівцю “слабким політиком, котрий нездатний підібрати належні аргументи у відповідні моменти бесіди” [7, арк. 202–203].

... Ближче до ранку Карін-“Даниленко” запропонував розпашілим оунівським парламентарам капітуляцію [6, арк. 199]. У відповідь йому озвучили такі пропозиції, за виконання яких ОУН припинить боротьбу з радянською владою:

1. Вихід України зі складу СРСР (право на це передбачала 14-а стаття Конституції).
2. Проведення в Україні вільних виборів за участю будь-яких партій, крім комуністичної [6, арк. 187].

Даниленко одразу ж заявив, що перший пункт виконати неможливо, оскільки такий союз себе виправдав. Зате знайшовся компроміс щодо форми наступних контактів. Було вирішено у подальшому, починаючи зі середини березня 1945 року, підтримувати діалог листовно.

За посередника наступних контактів з людьми Романа Шухевича радянська спецслужба знову взяла Ярославу Музику. Спершу вона передала підпільникам листа-“відписку” Каріна, котрий “заховався” під псевдом “Д-9”. Автор нарікав, що поки не вдалося “скомунікуватися” з Києвом [6, арк. 221]. 16 березня оунівцям надійшов ще один лист, цього разу змістовніший. “Урядові кола УРСР згодні вести переговори про припинення Вами в цілому боротьби з радянською владою”, – зазначив “Д-9”. Окрім традиційного місця для можливої зустрічі, Києва, ним пропонувалися альтернативні варіанти для наступного раунду перемовин – село Будераж у Рівненській області, село Тустоголови на Тернопільщині [6, арк. 236; 7, арк. 195].

Не зрозуміло чому, але повстанці не відповіли на ці два звернення.

29 травня Карін нагадав про себе знову і написав до “Гайворонського” і “Будяка” втретє. Висловивши подив, чому на його попередні листи ніяк не відреагували, чекіст попросив відновити діалог до 20 липня. “Коли від Вас не буде ніяких повідомлень, то в той день я поставлю на наших зносинах крапку”, – попередив автор. Також він у додатку подав звернення радянського уряду до робітників, селян та інтелігенції західних областей України [7, арк. 91].

На цьому переговори зупинилися. Представники ОУН і УПА на контакт так і не вийшли. Можливо, свої корективи внесло міжнародне положення – у травні 1945 радянські війська вступили до Берліна. Керівництво УРСР відчуло себе сильнішим. Не виключено, що за таких умов оунівці вирішили затягнути процес переговорів і почекати до кращих часів.

Навіть за декілька днів до встановленої дати, зазначається у рапорті оперуповноваженої НКДБ Берштейн, третє послання Каріна з квартири Ярослави Музики не забрали [7, арк. 100–101]. Зрештою, 12 грудня 1945 року мисткиня не витримала і написала Сергієві Тарасовичу сама: “Ніхто у мене не був. Ні “невідомо”, ні брати. Лист стоїть. Коли скажете, віддам його Вам” [7, арк. 142].

Можливо, відповідь забарилася через смерть оунівських парламентарів. У вересні на Тернопільщині загинув Яків Бусол [7, арк. 116–118], а його напарник Маївський вирушив до Степана Бандери у Німеччину і під час цієї подорожі 19 грудня застрелився, потрапивши в оточення чеської поліції. Оскільки серед сораників провідника ОУН (у 1945-му він перебував в американській зоні окупації Німеччини) саме назрівали опозиційні настрої, санкція на відновлення діалогу з радянською владою до підпілля ОУН в Україні так і не дійшла.

Втім, Шухевич самочинно нагадав про себе знову через три роки, в квітні 1948 року. Його представник, що сховався за псевдонімом “Сова” і вдавав з себе рядового оунівця [8, арк. 22], надіслав листа керівнику львівського обкому КП(б)У Грушецькому. Від імені націоналістичного підпілля урядові радянської України знову пропонувалися переговори [8, арк. 103].

Конструктивний діалог вкрай необхідний, розмірковував “Сова”, тому що скоро може розпочатися війна між СРСР і США, а радянська сторона досі недооцінює потугу ОУН. Він сформулював кілька попередніх умов перемовин. По-перше, “совітам” потрібно звільнити з тюрем дітей і дружину Шухевича. По-друге, писав “Сова”, звідти треба випустити декілька відомих оунівців (на одного з них Шухевич вкаже особисто). По-третє, радянська влада мала зупинити на якийсь час свої винищувальні акції проти підпілля [8, арк. 2–4].

Автор закликав поставитися до українського підпілля серйозно, не так, як до польських націоналістів у 1945-му, коли “цілий їх провід попав до тюрми” [8, арк. 14]. ОУН ніколи не піде на капітуляцію, застеріг він. У разі згоди адресат мав побілити половину кам'яного стовпа при вході до крамниці на розі вулиць Коханівського і Пилсудського у Львові [8, арк. 4].

Після встановлення автентичності “документа з лісу” чекісти пофарбували стіну в білий колір. Керівник Львівського обкому КП(б)У написав відповідь. Грушецький пообіцяв легалізувати оунівців, котрі вийдуть “з повинною”, засудив їх за балаканину про “самостійну Україну”, а пропозицію укласти союз на випадок війни між США і СРСР відкинув. “Вашу думку про техніку і місце зустрічі можна передати через Павлишина”, – зазначалося у листі. Оунівцям пропонувалося припинити вогонь, здати зброю, ліквідувати свої осередки і вийти з підпілля. Далі обіцялися повноцінні переговори, за участю представника уряду Радянської України [8, арк. 58, 62].

На жаль, і на цей раз компроміс виявився недосяжним. Переговорів віч-на-віч у 1948 році не відбулося. Про причини документи мовчать. За версією дослідників Дмитра Веденеєва і Сергія Шевченка, миротворчі пориви зупинив “трізний окрик” з Кремля.

Насправді, українських націоналістів радянські партійні функціонери ні в 1945-му, ні у 1948 роках не сприймали всерйоз. Опосередковані дані джерел свідчать, що домовленості з провідниками ОУН у їхні плани не входили. Зрештою, кожна зі сторін мала власний інтерес. Оунівці прагнули у такий спосіб зберегти кадри, керівне ядро організації (операція “Дажбог”). Стосовно радянської сторони, то вона займалася окупаційними діями, ніяких кроків назустріч опонентам не робилося [6, арк. 148–149]. Більше того, з 1947-го розпочався масовий вивіз сімей націоналістів до Сибіру, чекістське кільце ще щільніше стислося навколо Шухевича. Грою у “політичні консультації” верховоди СРСР намагалися якомога більше вивідати про націоналістів в Україні для їх повного знищення згодом.

Список використаних джерел і літератури

1. Даниленко Сергій. Дорогою ганьби і зради. – Київ: Наукова думка, 1972. – С. 261–262.
2. Росов Олег. Советская Украина и подполье ОУН: мир был возможен // Еженедельник “2000”. – 2008. – 19–25 декабря. – № 51 // <http://www.2000.net.ua> (12.02.2010)
3. Веденеєв Дмитрий, Шевченко Сергей. “Сова” призывала к примирению... Исторический этюд по документам Госархива СБУ // Зеркало недели. – 2000. – 15-21

июля. – № 28 // <http://www.zn.ua/3000/3150/27774> (12.02.2010)

4. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). – Ф. 6. – Спр. 74893-фп. – Т. 1

5. ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 74893-фп. – Т. 2

6. ГДА СБУ. – Ф. 65. – Спр. С-9079. – Т. 61

7. ГДА СБУ. – Ф. 65. – Спр. С-9079. – Т. 62

8. ГДА СБУ. – Ф. 65. – Спр. С-9079. – Т. 63